

SPECIFICKÉ TRESTY V HISTORII VOJENSKÉHO PRÁVA¹

PAVEL SALÁK JR.

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Vojenské trestní právo představuje specifickou oblast trestního práva. Charakter specifických vztahů v armádě se odrážel v historii i v charakteru trestů. Leckdy porušení povinnosti jednoho jedince mohlo mít katastrofální následky pro celý oddíl. Ve vojenských trestech tak nalezneme v minulosti nejen princip kolektivní viny, ale i přenechání trestu spolubojovníkům. Zároveň se v trestech odráží i stavovské chápání vojenského řemesla.

Key words in original language

Vojenské trestní právo; Armáda; Decimace; Trest; Čest; Vojenský stav.

Abstract

The military criminal law is a specific sector of criminal law. It is characterized by specific relationship in army. Very often the breaking of the military duties by an individual soldier may cause the destruction of whole unit. Therefore the punishments in military criminal law were very hard, we found here for example principle of collective culpability, the punishment by other combatants and punishment based on forfeit of honour of military order.

Key words

Military criminal law; army; decimation; punishment; honour; military order.

Vojenské trestní právo představuje specifickou oblast trestního práva. Její výjimečnost je jednak dána základním okruhem osob, na něž se toto právo vztahuje či vztahovalo, zároveň však i okruhem situací, jež jsou tímto pododvětvím řešeny.² Tento specifický charakter vyplýval mimo jiné i ze

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu „Římské trestní právo“ MUNI/A/1043/2009 (Podpora studentských projektů na MU - specifický výzkum (vyhlášení soutěže podzim 2009) - Kategorie A - Grantové projekty specifického výzkumu).

² Zde je třeba poznamenat, že nelze jednoznačně říci, že vojenskému trestnímu právu jsou podřízeny jen osoby vojenské, neboť za určitých okolností má či mělo toto právo dosah i na civilisty. Naopak, jsou situace, kdy i osoby vojenské podléhají pod obecný trestní zákon a jsou příslušné soudy civilní. K tomu viz Salák, P. Vojenské trestní právo. in: Salák, P., Tauchen J. /edd/, Československé trestní právo v proměnách věků. Brno, Muni Press, 2009, 183an.

zvláštního postavení, jemuž se osoby vojenské těšily, a jež do dnes především v oblasti diplomacie patrné. V minulosti pak bylo hovořeno o „vojenském stavu“, přičemž toto označení se svými kořeny zjevně feudálními vzalo za své de facto až s nástupem první československé republiky,³ definitivně pak až r. 1950 s novým trestním zákonem. Ona specifická se konec konců právě až do r. 1950 odrážela ve vlastní trestně právní úpravě a v určitém dualismu „civilního“ trestního zákona a vojenského trestního zákona. Jakkoliv r. 1950 byl speciální vojenský trestní zákon zrušen,⁴ nadále představovaly vojenské trestné činy samostatnou hlavu zvláštní části trestních zákonů pozdějších až do současné právní úpravy a ještě v poměrně nedávné době existovaly speciální vojenské soudy, jež byly příslušné právě k řešení vojenských trestných činů.⁵

Tato svébytnost se pochopitelně odrážela i v charakteru trestů, nebo chceme-li obecně sankcí, jež se v oblasti vojenského trestního práva vyskytují. Cílem tohoto příspěvku není poskytnout ucelený přehled charakteru těchto sankcí, spíše hodlám poukázat na některá specifika a jejich odraz v historickém vývoji. Jakkoliv výše byla řeč především o vojenském právu ve vztahu k období novověku, je třeba si uvědomit, že vojenské právo zde existuje prakticky od té chvíle, kdy existuje vojsko. Pochopitelně charakter vojska se odráží i v právu vojenském a jeho propracovanosti. Není proto divu, že počátky vojenského práva moderního

³ Zde je třeba zmínit právě onen aspekt, snahy odpoutání se od všeho „rakouského“, jež zaváňelo feudalismem. Toto se pochopitelně objevuje i v otázce pojmu „stavovské cti“, která je nahrazena pojmem „dobrého jména vojska“ a to zákonem č. 154/1923 Sb. z. a n., kterým je zaveden pojem kárné právo, jako speciální pododvětví vojenského trestního práva.

⁴ Jako důvod zrušení samostatné právní úpravy je uváděno sejití armády a lidu. důvodová zpráva zákona č. 86/1950 Sb. zvláštní část, k hlavě desáté: „*Lidově demokratická armáda a veřejné ozbrojené sbory jsou záštitou pracujícího lidu proti jeho vnitřním a vnějším nepřátelům. Zanikla tedy příčina, která stavěla armádu kapitalistického státu proti pracujícímu lidu a zanikl i důvod rozdělení trestního práva na obecné a vojenské. Trestní zákony mají být pro všechny občany stejné. Osnova vycházející z této zásady změnila od základu dosavadní právní stav a sjednotila trestní zákon obecný i vojenský v jednotný trestní zákon.*“ Jen pro zajímavost můžeme uvést, že jestliže se v souvislosti s právníkovou dvouletkou hovoří o významném vlivu sovětského práva, pak často odkazování na sovětský vzor bylo jen oficiální zástěrkou, podíváme-li se na tehdejší sovětské právo, zde naopak nalezneme speciální vojenský trestněprávní předpis.

⁵ Existence těchto soudů byla v České Republice ukončena k 31. 12. 1993 na Slovensku pak v r. 2009. Pokud v ČR byly důvody řekněme politické, důvodem zrušení samostatných vojenských soudů na Slovensku byla skutečnost, že v důsledku profesionalizace armády a tedy i snížení jejího početního stavu poklesla agenda těchto soudů natolik, že jejich další zachování se jevílo jako neekonomické. Jejich agendu tak převzali „civilní“ soudy, což pochopitelně má svá úskalí, neboť osobám nevojenským mohou některá specifika vojenské služby zůstat neznámými, což pochopitelně má vliv i na jejich rozhodování. viz Salák, P. Vojenské trestní právo. in: Salák, P., Tauchen J. /edd/, Československé trestní právo v proměnách věků. Brno, Muni Press, 2009, 192,193.

jsou shledávány až ve stoletích patnáctém či šestnáctém,⁶ kdy evropská bojiště definitivně ovládají jednotky žoldnéřské. Není proto divu, že samotné kořeny vojenského práva můžeme hledat v oblasti práva římského, neboť jsou to právě římské legie, jež nám do značné míry symbolizují význam a moc antického Říma.⁷ Ve svém příspěvku se zaměřím pouze na tři charakteristické rysy vojenského trestního práva – sankce na cti, trestání samotnými vojáky a kolektivní vina.

Sankce na vojenské cti

Pokud bych se měl zaměřit na specifika vojenských sankcí, tak na prvním místě bych se zaměřil na sankce, jež směřuje právě proti onomu výsadnímu postavení vojenského stavu. Jakkoliv se může zdát, že takováto sankce svou povahou není nijak přísná, její dopad byl v dřívějších dobách značný. Již bylo naznačeno, že vojenský stav požíval určité výjimečnosti a navíc, pozice vojska v očích obyvatelstva byla zcela odlišná, než je dnes. Dlužno říci, že na chápání armády několika posledními generacemi se značně podepsaly události, jež náš stát potkaly v letech 1938, 1948 a 1968. Důvěra obyvatelstva v armádu, jako určitou ochranitelku zmizela. Tyto události bezesporu zanechaly vliv i na chápání pojmu „vlast“ a „vlastenectví“. Období normalizace a zneužívání armády komunisty pak jen negativní postoje obyvatelstva vůči armádě utvrdily. Jestliže pro generace narozené v letech sedmdesátých a výše stala ideálem „modrá knížka“, tedy doklad o nezpůsobivosti k vojenské službě, ještě o několik málo generací předtím byl – zejména na venkově – pohled na situaci zcela jiný. Ještě v šedesátých letech např. přetrvával jakýsi rituál odjezdu branců slavnostně ozdobených. Na jedince, který pak byl shledán služby nezpůsobivým pak valná část komunity hleděla jako na někoho, kdo je poněkud méněcenný. Ať již byl tento názor dán pocitem vlastenectví, nebo představou, že „z chlapců teprve vojna udělá muže“, každopádně tyto názory odrážely ono chápání vojenské služby, jako něčeho výjimečného.

Jakýmsi určujícím znakem vojenského stavu je pochopitelně uniforma – vojenský stejnokroj. Tak tomu je především v dějinách moderních, nicméně

⁶ Viz Urfus, V. Válečné a vojenské právo v době třicetileté války. in: Z. Brandl – J. Petráň (ed.) K 350. výročí bitvy u Jankova 1645-1995 (Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1995, č. 35), s. 135. Pokud bychom se bavily o období předchozím tak normy vojenského charakteru samozřejmě bychom našly v právu lenním či zemském, zde je situace ovšem dosti nepřehledná, neboť skladba klasického feudálního vojska byla velmi rozmanitá – např. pro konec 15. stol. u nás viz Kol., Vojenské dějiny Československa. 1. díl. /do r.1526/. Praha: Naše vojsko, 1985, s. 280.

⁷ Konec konců římské /popř. řecké/ provenience jsou i první známé válečné spisky jež popisují nejen taktiku, nýbrž i strategii a rovněž bychom v této době mohly nalézt i první spisky zaznamenávající vojenské právo, byť se o nich dovídáme bohužel jen zprostředkovaně skrze fragmenty justiniánských digest. Navíc je třeba připomenout, že právě v římském vojenském umění hledala poučení právě doba 15 a 16. stol., kdy jako příklad můžeme uvést burgundského vévodu Karla Smělého.

v dobách, kdy pořízení zbroje bylo a priori otázkou jednotlivce samého a neexistoval jednotný stejnorodý, byla jako symbol vojenského postavení chápána právě ona zbroj či její součásti. V Římě je jako symbol vojenského stavu chápána zbroj, vojenské boty (*caliguae*) především a vojenský opasek (*balteus*), na kterém byla zavěšena zbraň a jež krom toho také chránil slabiny. O tom, jak významnou roli měl vojenský pás pro jeho nositele svědčí mimo jiné skutečnost, že trestem bylo jeho odejmutí, popř. zákaz jej nosit. Můžeme se s tímto druhem trestu setkat v řadě dobových vojenských příruček, typicky ve Frontinově⁸ spisku *Válečné lsti (Strategmata)*.⁹ Význam opasku nám dokládá i následující událost; Roku 69 n. l. skupina výrostků v Římě přerézávala ostrými noži vojákům v davu jejich opasky. Ti, když to zjistili, rozběsnili se a v následujících nepokojích zabili mnoho civilistů zabít byl i otec velitele jedné z legií.¹⁰ Ztráta zbraně byla rovněž chápána jako něco velmi nežádoucího, neboť mohla vzbudit dojem, že voják se nechoval dostatečně statečně.¹¹

Škála trestů souvisejících s odejmutím symbolu vojenského stavu mohla být poměrně široká, buď byla vojákovi jeho zbroj odejmuta zcela, jindy naopak jen její část. Např. Sulla nechal stát vojáky, jejichž úsekem nepřítel pronikl, zbaveného opasku a v přílbě na hlavním prostranství tábora.¹² Stejně tak ale mohl být trest odnětí zbroje kombinován ještě s rozkazem konat běžné

⁸ Sextus Iulius Frontinus se narodil kol. r. 30 n.l. a působil jako velitel vojska v Galii a posléze správce provincie Británie. Byl několikrát konzulem a také augurem, zemřel na počátku 2. st.n.l. Byl autorem spisu *O vodovodech města Říma*, spisu o zeměměřičství a také dvou vojenských spisů. Teoretický spis *O vojenství (De re militari)* se nedochoval, dochoval se však spis *Válečné lsti (Strategmata)*, jehož vznik je kladen do konce vlády Domitianovi.

⁹ Český překlad této knihy viz Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, *Antické válečné umění*. Praha: Svoboda, 1977. Autorství Frontinovo bývá u tohoto spisu někdy zpochybňováno, nejčastěji však bývá zpochybňováno jeho autorství u poslední, čtvrté knihy. Latinské znění všech textů v článku je převzato z www.thelatinlibrary.com

¹⁰ Cowan, R., *Římsí legionáři od Caesara po Nerona*. (Osprey Publishing, edice *Warriors*) Praha: Computer press, 2009, s. 21. Tacitus *Historiae* II, 88: „...*singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos ut gladiatoriam saginam dividebat; et effusa plebes totis se castris miscuerat. incuriosos milites—vernacula utebantur urbanitate—quidam spoliavere, abscisis furtim balteis an accincti forent rogitantes. non tulit ludibrium insolens contumeliarum animus: inermem populum gladiis invasere. caesus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus et vulgata caede temperatum ab innoxiiis...*“

¹¹ Tak konzul Appius Claudius nechal popravít každého vojáka, který při ústupu, či spíš útěku před Volsky r. 471 př. Kr. ztratil zbraň, popř. symbol jednotky, viz Livius II,60 překlad viz Livius – *Dějiny /překlad Kucharský, P., Vránek, Č./ I. díl*, Praha: Svoboda, 1971 /edice *antická knihovna/*, s. 212-213. Podobně i Marcus Cato, syn Censoriův (r. 168 př. Kr.) po co zjistil, že mu vypadl meč z pochvy, když pod ním byl zabít kůň, raději se vrátil do vřavy a se zraněním si meč znovu vybojoval. Frontinus IV, 5, 17, český překlad viz Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, *Antické válečné umění*. Praha: Svoboda, 1977, s. 400-401. Ostatně u zbraně přesně z těchto důvodů neplatila zásada *ius postliminii*.

¹² Frontinus IV, 1, 27, český překlad viz Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, *Antické válečné umění*. Praha: Svoboda, 1977, s. 392.

práce, např. kosení trávy.¹³ Obvyklým trestem bylo i zhoršení služebních podmínek: třeba v tom, že jednotka, která se v bitvě chovala zbaběle, tak nesměla tábořit v opevněném táboře, ale před příkopem, „aby navykla nebezpečí“¹⁴, nebo horším přidělem potravin, atp.

O tom, jakou vážnost požíval vojenský stav svědčí i následující historka, kterou přináší Suetonius v souvislosti s vzpourou vojáků Gaia Iulia Caesara r. 47. př. Kr. Caesar tehdy předstoupil před vojáky, kteří chtěli již být ze služby propuštěni a oslovil je „quirité“ místo „milites“ a propustil je.¹⁵ Jakkoliv se celá vzpoura patrně nebyla zažehnána takto jednoduše,¹⁶ ukazuje to, jakou vážnost měl vojenský stav a osobní čest jednotlivců – ti, kteří se bouřili, aby byli propuštěni, tak nyní žádali, aby mohli být zpět přijati do vojska a aby jim bylo odpuštěno. Pro vojáka bylo velkou pohanou, být propuštěn s hanbou z vojska a vůbec nejhorším trestem, vedle trestů na životě pak byl trest rozpuštění jednotky a vyslovení damnatio memoriae.¹⁷

Všechny tyto skutečnosti jsou způsobeny mimo jiné i tím, že čest byla jedním ze znaků způsobilosti k právním úkonům. Na druhou stranu, nelze vše hodnotit jen ryze právními kritérii. Vedle toho Římané hleděli i na jiné

¹³ Tak to učinil např. Gaius Curius r. 75přk. Kr.: „*C. Curio consul bello Dardanico circa Dyrrachium, cum ex quinque legionibus una seditione facta militiam detractasset securitatemque se temeritatem ducis in expeditionem asperam et insidiosam negasset, quattuor legiones eduxit armatas et consistere ordinibus detectis armis velut in acie iussit. Post hoc seditiosam legionem inermem procedere discinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coegit secare, postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis impetrari ab eo potuit, ne signa eius summitteret nomenque aboleret, milites autem in supplementum ceterarum legionum distribueret.*“ Frontinus IV, 1,43, Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, Antické válečné umění. Praha: Svoboda, 1977, s. 394.

¹⁴ Tak tomu bylo např. na rozkaz Appia Claudia r. 279př. Kr. (nezaměňovat s výše zmiňovaným jmenovcem), Otlaiia Crassa za 1. punské války či u Domitia Corbuta r. 58-59 n.l. v Arménii. viz Frontinus IV, 1, 18 a 19 a 21. český překlad viz Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, Antické válečné umění. Praha: Svoboda, 1977, s. 390-391.

¹⁵ „*Decimanos autem Romae cum ingentibus minis summoque etiam urbis periculo missionem et praemia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neque adire cunctatus est, quanquam deterrentibus amicis, neque dimittere; sed una uoce, qua 'Quirites' eos pro militibus appellarat, tam facile circumegit et flexit, ut ei milites esse confestim responderint et quamuis recusantem ultro in Africam sint secuti; ac sic quoque seditiosissimum quemque et praedae et agri destinati tertia parte multauit.*“ Suetonius, Divus Iulius, 70.

¹⁶ Např. ve Frontinovi je rovněž zmiňována, dokonce dvakrát (I,9, 4, v trochu zkrácené podobě pak v IV., 5,2) přičemž v druhém případě je řeč o tom, že vůdci této vzpoury byli popraveni.

¹⁷ Damnatio memoriae, tedy trest zapomenutí byl v římských dobách trest, který měl působit i po smrti pachatele. Jeho jméno mělo být vymazáno, jeho podobizny měli být zničeny, někdy dokonce měl být zbořen i dům. Podobně i ve vojenském právu pak tento trest znamenal vymazání dané jednotky z paměti a její vojáci byli buď propuštěni, nebo rozmístěni do jiných jednotek. Cowan, R., Římští legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009, s. 27.

normativní systémy a tedy i na morálku, pohled okolí. Nebylo to právo, ale právě názor ostatních, kteří na jedince propuštěné z vojska s hanbou, názor společnosti, která se k nim obrátila zády a prakticky je uvrhla do vyhnanství.¹⁸

Ve středověku se u feudálního vojska dá jen dost těžko hovořit o vojenském právu jako takovém, neboť moc panovníka na šlechtou, která ve většině států tvořila základ feudálního vojska, byla značně omezená. Nicméně i zde se projevuje prvek cti – především osobní „čest“ rytířům velela, že v útoku musí být v první vlně, tedy musí být ti první, kdo se zapojí do boje. Velmi často se tak dostávali do sporu s veliteli, neboť tato jejich snaha často vedla proti taktickým záměrům.¹⁹ Jako čest bylo chápáno i nesení praporu. Pokud tedy byl svěřen někomu méně nevýznamnému, mohlo to u ješitných pánů vyvolat odpor a dokonce otevřený spor.²⁰

Jakkoliv již dávno není snížení cti omezením způsobilosti k právním úkonům, tak jistý ohlas výjimečnosti vojenského stavu můžeme vysledovat ještě ve 2. pol. 20. stol., jak již bylo výše napsáno. Ve vojenském prostředí tento charakter trestů přetrvával. Znamé jsou pochopitelně tresty degradace, odejmutí vyznamenání, popř. i trest vyškrtnutí z vojska, jež znají u vojenských trestních činů zákoníky 19. a 20. stol. Jako sankce na cti však bývá ve vojenském prostředí chápáno např. i přeřazení od bojové jednotky k jednotce pracovního charakteru, což je mimo jiné i jakýsi důkaz nedostatečné spolehlivosti daného jedince.²¹

Trest vykonávaný spolubojovníky

Jestliže v současné době akcentujeme především individualitu a člověku přiznáváme práva jako jedinci, pak v minulosti tomu tak rozhodně vždy nebylo. Např. ve středověku se člověk těšil právům jen jako příslušník

¹⁸ Cowan, R., Římsí legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009, s. 27.

¹⁹ Konec konců právě toto byl mimo jiné jeden z důvodů porážky Skotů v bitvě u Cullodanu 16. dubna 1746 byla právě ješitnost a vzájemné soupeření jednotlivých klanů. Mikulka, R. Cullodan – Skotská Bílá Hora? Dějiny a současnost, roč. 13, 1991, č. 5, s. 19-22.

²⁰ Tak tomu bylo třeba v bitvě u Domažlic, kdy se křižáci mezi sebou pohádali, kdo ponese korouhev, spor verbální přerostl ve fyzický a korouhev nakonec skončila v blátě na zemi, což bylo chápáno jako nepříznivé znamení.

²¹ K tomu srovnej např. Švandrlíkovu knihu Černí baroni – jakkoliv jde o dílo literární, odráží autorovi osobní zkušenosti a právě aspekt umístění velitelů u tohoto útvaru „z trestu“ je zde velmi patrný, zejména u jedné z hlavních postav, majora „Terazkyho“, který se u jednotek PTP octl bezesporu jako trest za své předchozí působení za 2. světové války v tzv. Rýchlej divizi na východní frontě. Podobně i důstojníci nekatolického vyznání byly v období Slovenské republiky /1939-1945/ přeřazovány k jednotkám pracovním /židovským, rómským/. Tóth, D., Pôsobenie bývalých zaradencov VI. robotného práporu slovenskej armády po jeho rozpustení (1943-1944). Ročenka odbojárov, 1997, s. 112an.

určitého společenství.²² Pokud jde o armádu, tak i ona je postavena, možná víc než jakékoliv jiné společenství, právě na kolektivním duchu. Tak tomu bylo již u Římanů, což je mimo jiné dáno i charakterem římského vojska.²³ Vojsko Římanů bylo složeno převážně z pěchoty a jeho síla spočívala tedy nikoliv v jedincích, ale v jednotce, ve formaci a naopak od jedince se v takovém vojsku vyžadovala pevná kázeň. Slabost jedince v boji by totiž v takovémto případě mohla ovlivnit zdar či nezdar celé jednotky. Ne náhodou tedy, ještě dříve, než byla u Římanů zavedena vojenská přísaha, skládaly přísahu vojáci sobě navzájem.²⁴ Přesto však v římském vojsku se mi nepodařilo nalézt zprávu o tom, že by sami vojáci své spolubojovníky měli právo soudit či trestat. Pokud tak bylo činěno, bylo tak činěno z rozkazu velitele.²⁵ Na druhou stranu, samotné společenství dané jednotky často některé jedince ostrakizovalo, nicméně zde nešlo o jednání podložené právem.²⁶ Pokud bychom chtěli najít pro toto chování právní nějaké právní kořeny, pak bezesporu by to vycházelo z talia, tedy msty.

Jelikož páteří feudálního vojska bylo těžké jezdecktvo, složené z rytířů, to, co jsme si řekli o římském vojsku zde prakticky neplatí. Silná ješitost jednotlivců často vedla k tomu, že neuposlechli pokyny svých velitelů, dokonce i panovníka a jejich neukázněnost pak leckdy vedla vojsko ke zkáze.²⁷ Onou neukázněností poměrně dlouho vyvažovala skutečnost, že těžkooděný jezdec měl proti pěchotě nejen výškovou převahu, ale i převahu

²² Gurevič, A. Kategorie středověké kultury. Praha: Mladá fronta, 1978 (zejména kapitola věnovaná středověkému chápání práva).

²³ O tom, jak velká byla provázanost mezi jednotkou a jejími vojáky svědčí např. i skutečnost, že když byla jednotka rozpuštěna, tak často řada vojáků spáchala sebevraždu /byť zde motivem mohla být i obava, že by v nové jednotce byly ostrakizováni, perzekuováni/, popř. skutečnost, že vojáci přísahali, že rozpuštěnou jednotku obnoví. Cowan, R., Římsí legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009, s.27.

²⁴ Formální přísaha byla zavedena až za konsulů Lucia Paula a Gaia Terentia r. 216 př. n.l., do té doby existovala pouze neformální přísaha (sacramentum) konzulovi, jež však platila jen na konkrétní tažení. Navzájem mezi sebou si pak vojáci přísahali, že neopustí své druhy v boji, aby se sami zachránili, neopustí bojový šik, leda by šli zachránit spolubojovníka, nebo ztracenou zbraň. Frontinus IV., 1, 4 viz Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, Antické válečné umění. Praha: Svoboda, 1977, s.389 a 577.

²⁵ Zde bychom mohli vzít za příklad rozkaz Atulia Regula., který přikázal vojákům při tažení ze Samnia do Lucratie v Appulii (r. 294 př. Kr.), aby vůči utíkajícím spolubojovníkům postupovali, jako proti zrádcům, tedy zabíjeli. Frontinus IV, 1,29, viz Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, Antické válečné umění. Praha: Svoboda, 1977, s. 392.

²⁶ Typicky tak tomu bylo ve chvíli, kdy se k jednotce dostal jedinec od nějaké jednotky rozpuštěné.

²⁷ Nejtypičtější příklad je zde bitva u Nikopole 1396, kdy útok opilé francouzské šlechty vyvolal bitvu, do níž se muselo zapojit celé, dosud ještě nezformované a početně slabší křižácké vojsko, což mělo za následek fatální debakl. K tomu srovnej třeba Tuchmanová, B., Zrcadlo vzdálených časů. Praha: BB Art, 2005. též Nicolle, D., Nicopolis 1396 The Last Crusade. London: Osprey Publishing, edice Campaign, 1999.

ve výzbroji a často i ve výcviku. Situace se začíná měnit ve chvíli, kdy nastupují pevně organizované jednotky pěchoty, jako byly Nizozemci, husité či Švýcaři.²⁸ Tito válečníci si na přelomu 14-15. stol. uvědomili, že mají-li obstát proti jízdě, musí se udržet ve formaci a tedy nekázeň jedince začala být přísně stíhána.

V 15. stol. se objevují první vojenské řady, jež se snaží dát pevný řád vojenskému řemeslu a také držet na uzdě násilí, jež bylo průvodním jevem žoldněřského řemesla.²⁹ V této době byli nejobávanějšími bojovníky Švýcaři, jejichž příslovečná krutost naháněla strach nejen nepřátelům. Stejně nelítostně se chovali i sami k sobě. Jakékoliv porušení kázně bylo trestáno velmi přísně, často na životě. Největším nebezpečím pro jednotu formace bylo jednak brání kořisti ještě před koncem bitvy, především však zbabělost. V druhém případě, pokud tedy některý z bojovníků dostal během boje strach a opustil své místo, měl jakýkoliv z jeho spolubojovníků právo jej na místě zabít.³⁰

V období pozdního středověku a raného novověku se ostatně u vojsk zachovává vedle soudu velitele pluku /tzv. šoltýsského soudu/ i určitá míra samosprávy, kdy je rozsudek přenechán právě spolubojovníkům. Tato samospráva se projevovala dvojitým způsobem, jednak v podobě tzv. „oštěpního práva“, jednak v podobě tzv. „postavení před prostého muže“.³¹ Tato samospráva je pochopitelně v průběhu doby omezována, nejprve ve prospěch velitele /majitele/ pluku, později ve prospěch státní moci. Jakkoliv tedy vojáci přišli o svou soudní moc, zůstalo zachováno právo /či možná povinnost/ pachatele trestat. Některé druhy trestů tak byly svěřeny právě spolubojovníkům. Jako příklad může sloužit snad nejkrutější trest, jaký pro vojáky novověké právo znalo, tzv. ulička.

Při tomto trestu nastoupila celá jednotka do dvou řad, čímž vytvořila jakousi „ulici“ na jejíž koncích a po jejích stranách stály důstojníci a poddůstojníci. Vojáci byli vybaveni rákoskami, býkovci, popř. koženými řemeny postrojů

²⁸ Prvním velkým vítězstvím pěchoty nad těžkooděnou jízdou je „bitva zlatých ostruh“, kdy flanderská městská milice rozdrtila francouzskou šlechtu u města Courtray r. 1302.

²⁹ Jak vyplývá z názvu, základní motivací žoldněřského vojska byl žold, tedy finanční odměna. Touha po penězích pak v dobách míru vedla k tomu, že se z žoldněřských jednotek stávali nekontrolovatelné a nebezpečné tlupy lapků. Oproti více či méně národnostně homogenním vojskům zemským je žoldněřské vojsko v podstatě kosmopolitní – tyto skutečnosti se odrážely v nutnosti vojsko stanovit pevný řád s přísnými tresty. Na výhody a nevýhody žoldněřských vojsk upozorňuje mimo jiné i Nicollo Machiaveli ve své knize Vladař.

³⁰ Švýcarský řád z r. 1479, Klučina, P., Romaňák, A., Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I. 5.- 17. stol. I. vyd. Praha: Naše Vojsko, 1983, s. 240.

³¹ Urfus, V. Válečné a vojenské právo v době třicetileté války. in: Z. Brandl – J. Petráň (edd.) K 350. výročí bitvy u Jankova 1645-1995 (Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1995, č. 35), s. 136, 137.

/u jízdy/.³² Odsouzenec pak předstoupil oděn jen do půl těla a jeho úkolem bylo projít touto uličkou. Vojáci pak měli za úkol odsouzenec bít. Jakkoliv tento trest má kořeny patrně ve vojenské samosprávě, tak v 18. – 19. stol. již šlo pro vojáky spíše o povinnost. Důstojníci a poddůstojníci rozestavení podél uličky měli za úkol dohlížet na to, zda vojáci skutečně odsouzenec bijí. Každopádně význam tohoto trestu můžeme hledat právě ve skutečnosti, že provinění jedince může mít pro spolubojovníky neblahé následky. Konec konců šlo o nejpřísnější trest, který v 18. stol. existoval a při největším počtu běhů skrz uličku se tento trest fakticky rovnal trestu smrti.³³ Na druhou stranu, všem ostatním vojákům připomněl, že podobný osud potká je, pokud se nějakého provinění dopustí. Je třeba si uvědomit, že armády 18. stol. byly postaveny u řadového mužstva nikoliv na vlastenectví, ale spíše právě na železné kázni udržované řadou tvrdých, v drtivé většině tělesných trestů.³⁴ Konec konců ne nadarmo byla symbolem důstojníka hůl /v britské armádě je tomu tak dosud/. Důstojníci byli oprávněni potrestat provinilce na místě, přičemž počet ran byl určen hodnostním stupněm důstojníka.³⁵

Kolektivní vina

Jednou ze základních zásad trestního práva je skutečnost, že trest má postihnout jen a jen pachatele.

Přesto kolektivní trest je ve vojenské oblasti dosti častý, souvisí to se skutečností, která již byla dříve zmíněna, voják, zejména v pěším vojsku, má význam ne jako jedinec, ale jako člen kolektivu. Byla to právě vojenská jednotka, k níž vojáci vážali svou příslušnost a sdíleli osud se svými spolubojovníky. Pokud pak došlo k selhání jedinců, zpravidla však větší či menší části jednotky, pak následoval trest ne jen pro pachatele, ale i pro jejich spolubojovníky. Jakkoliv tito nebyli přímo vinni, jejich vina mohla být nepřímá, svým provinivším se spolubojovníkům takové jednání umožnili. Jako nejtypičtější tresty, které v sobě nesou princip kolektivní

³² Kol. Vojenské dějiny Československa. 2. díl. 1526-1918. Praha: Naše vojsko, 1986, s. 180.

³³ Nejvyšší počet běhů byl v 18. stol. třicet šest. Později byl tento trest však postupně zmírňován. Mimo jiné i tak, že vojákovi, jež pro zdravotní stav nemohl pokračovat ve výkonu trestu, byl výkon trestu zastaven a v trestu mělo být pokračováno až po té, co se voják zotavil. Kol. Vojenské dějiny Československa. 2. díl. 1526-1918. Praha: Naše vojsko, 1986, s. 242. též Salák, P. Vojenské trestní právo . in: Salák,P., Tauchen J. /edd/, Československé trestní právo v proměnách věků. Brno, Muni Press, 2009, s.180-181.

³⁴ Tělesné tresty byly v habsburské armádě zrušeny až v polovině 19. stol., v r. 1867, přesto se s určitými tresty jež mají tělesnou povahu setkáváme /např. spoutání do kozelce/ i později. Salák, P. Vojenské trestní právo . in: Salák,P., Tauchen J. /edd/, Československé trestní právo v proměnách věků. Brno, Muni Press, 2009, s. 182an.

³⁵ Poddůstojník mohl dát maximálně pět ran, naopak velitel setniny dvacet pět.

viny, je již od dob Říma *decimace*, tedy trest fyzický³⁶ a již výše naznačený trest *damnatio memoriae* – resp. přesněji řečeno, rozpuštění jednotky.

Decimace je specifický druh trestu, kdy mužstvo provinilé jednotky se rozpočítá a každý desátý je pak potrestán na životě. Krom toho ještě trest nebyl prováděn stětím sekerou, jak bylo běžné, ale ubitím holí.³⁷ Zbytek jednotky pak není nepotrestán vůbec, nicméně trest již není charakteru fyzického. Typickým trestem bývá třeba zhoršení podmínek (místo žita dostanou vojáci přiděl ječmene atp.). Tento trest za republiky byl na jednu stranu dosti výjimečný, na druhou stranu se s ním setkáváme mnohem více, nežli v období císařství.³⁸ Ve skutečnosti čím více se vzdalujeme republiky, tím je tento trest vzácnější a poslední *decimace* za Marcina již nebyla *de facto decimace*, nýbrž pouze *centesimace*, tedy popraven byl jen každý stý.³⁹ Poslední zpráva o *decimaci* pochází sice z r. 515, nicméně je vztahována k vládě Diokleciána.⁴⁰ Trest *decimace* byl udělován zpravidla za nejzávažnější prohřešky, jako byla vzpoura, zbabělost před nepřítelem, útěk z boje, či ztráta insignií jednotky. Jeho cílem bylo vojáky zastrašit, zároveň však co nejméně oslabit své vlastní vojsko, neboť plné potrestání všech viníků by bezesporu mělo závažné následky na početní stav vojska.

Zatímco ve středověku, se s *decimací* nesetkáváme, objevuje se nám opět v období raného novověku, i když i zde jde o trest velmi výjimečný. Z této doby je známá především monstrózní *decimace* Madlonova pluku u Rokycan 28. listopadu /14. prosince/ 1642. Šlo o trest za porážku v téměř vyhrané bitvě u Breitenfeldu. Popraveno bylo devadesát vojáků a to v přítomnosti arciknížete Leopolda a maršála Piccolominiho a šesti pluků, jejichž vojáci musejí přihlížet.⁴¹ Nicméně i v nedávné době nadále zůstává

³⁶ Jde pochopitelně o trest na životě, nicméně pojem „fyzický“ je zde chápán jako protiklad vůči trestu *damnatio*, který svou povahou je trest na cti a tělesné integrity pachatelů se bezprostředně nijak nedotýká.

³⁷ Např. Tacitus, *Annales* III,21,1 Frontinus IV,1,34

³⁸ Pauly uvádí následující výčet doložených *decimací*: r.471 př. Kr. Appius Claudius Sabinus ve válce s Volsky, Q. Fabius Maximus Rullus, M. Crassus při Spartakovo povstání, Iulius Caesar r. 49 př. Kr. u Placentia Domitius Calvinus r. 39 př. Kr. ve Španělsku, M. Antonius 36 př. Kr. ve válce s Parthy, Oktavianus Augustus r. 34 př. Kr. v Dalmácii, L. Apronius 20 n.l. ve válce s Tacfarinou, Gaba při svém tažení do Říma, dále pak Iulian a Marcinus Wisowa, G. /ed./, *Paulys Real-Encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. 4. díl /Claudius mons-Demodorus/. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1901, s. 2272.

³⁹ Wisowa, G. /ed./, *Paulys Real-Encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. 4. díl /Claudius mons-Demodorus/. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1901, s. 2272.

⁴⁰ Cacic, H., Schneider, H. /edd./, *Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antik*. 3. díl /Cl-Epi/. Stuttgart-Weimar: Verlag J.B. Metzler, 2001, s. 346.

⁴¹ Tato událost je připomínána ještě po osmdesáti letech v příručce *Corpus iuris militaris* od J. Ch. Luniga. Viz Urfus, V. *Válečné a vojenské právo v době třicetileté války*. in: Z. Brandl – J. Petrů (edd.) *K 350. výročí bitvy u Jankova 1645-1995 (Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1995, č. 35)*, s. 139.

mezi škálou vojenských trestů a s decimací počítal i rakouský vojenský trestní zákon 19/1855 ř.z. , šlo konkrétně o §§167 a 168 odboj a trest podle stanného práva. V situaci, kdy by počet pachatelů byl příliš velký, měl být popraven každý desátý, pokud se týká mužstva. Pokud ale jde o důstojníky a poddůstojníky, kteří se provinili, měl být trest vykonán na všech.⁴² Je však otázkou, zda skutečně byly tyto paragrafy, a jak často, aplikovány. Pokud se totiž podíváme na nejznámější vzpoury, které se týkají našeho národa – tedy vzpoury ze samého koce 1. světové války, tak počet popravených ani při vzpouře v Boce Kotorské (10 popravených), ani při Rumburské vzpouře (3 popravení) rozhodně nevypovídá o decimaci. Možná snad jedině vzpoura 71. pěšího pluku v Kragujevaci, kde skutečně bylo popraveno 44 vojáků, by mohla znaky decimace nést.

Trest rozpuštění jednotky byl opět chápán jako jeden z nejvážnějších trestů. Jak bylo již řečeno, tento trest byl spojen s tzv. damnatio memoriae – jednotka byla vymazána ze všech seznamů, ze všech monumentů byl odstraněn její název a číslo, jakékoliv stopy po její dřívější existenci měly být zahlazeny. Jako příklad je možno vzít zánik legie III. Augusta jako trest za její podporu Maximina a roli při zavraždění Gordiana I a II. Údaje o jejím zániku nejsou, nicméně tato událost spadá do let 238-239 n.l. Je však známo, že jedna její vexilace⁴³ zůstala zachována a r. 253 se stala základem legie III Augusta restituta. Ostatně právě tato jednotka nám slouží jako důkaz silného ducha jednotky a identifikace vojáků se svou jednotkou. Po celou dobu neexistence mateřské legie se tento útvar, vzdor nemilosti snažil udržet svou svébytnost a její vojáci také přísahali, že se vrátí do Afriky a svou legii obnoví, čehož 22. října r. 253 také dosáhli.⁴⁴ Podrobnější zprávy o průběhu rozpuštění však máme díky Hérodianovi, který popisuje, jak byla rozpuštěna pretoriánská garda císařem Septimem Severem. I v tomto případě šlo o trest za zradu a zavraždění císaře, v tomto případě Pertinaka. Pretoriáni byli neozbrojeni vylákáni z města, kde jim Severovi legionáři urychleně začali odebírat dýky, opasky a jiné vojenské insignie. Po té, co takto byli zbaveni své „vojenské identity“, byli s hanbou propuštěni. Aby byl zánik gardy definitivní, dal Severus rozkaz, aby její standarty byly vláčeny ulicemi Říma. Tento akt měl za úkol standarty znesvětit – panovalo totiž přesvědčení, že v nich sídlí duchové jednotek /geniové/.⁴⁵

⁴² Tato ustanovení byla zrušena až v době první republiky, a to zákonem na ochranu republiky, který podstatně zasáhl do podoby tohoto vojenského trestního zákona.

⁴³ vexillatio – praporec, jednotka, která byla z legie či kohorty za nějakým účelem vyčleněna. Cowan, R., Římské legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009, s. 54.

⁴⁴ Cowan, R., Římské legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009, s.27.

⁴⁵ Cowan, R., Římské legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009, s.27.

Pokud se podíváme do nedávné minulosti, do 1. světové války, pak přímo z našich dějin máme jednu typickou ukázkou kolektivní viny tohoto charakteru. Počátkem dubna r. 1915 na východní frontě došlo k masivnímu útoku ruské armády proti rakousko-uherským jednotkám v Prostoru Karpat. Během tohoto útoku byla zajata značná část 28. pěší pluk, tzv. „regimentu pražských dětí“.⁴⁶ Velmi záhy se rozšířila pověst, do značné míry přiživovaná velením tohoto pluku, které se snažilo zakrýt svou vlastní neschopnost, že celý pluk do ruského zajetí dezertoval.⁴⁷ Tato informace se pochopitelně hodila i druhé straně, neboť jen dokazovala, jak naši vojáci nejsou ochotni bojovat pro habsburskou monarchii.⁴⁸ Odhlédněme od skutečnosti, že celá událost se odehrála poněkud jinak⁴⁹ a že ještě v průběhu 1. světové války došlo k rehabilitaci pluku rakouskými orgány. Pro nás je v této chvíli podstatné, jaké mělo zajetí pluku bezprostřední následky.

Již bylo řečeno, že velení pluku se vyjadřovalo ve smyslu, že mužstvo se zbaběle vzdalo. Zde je třeba poznamenat, že velení pluku bylo německy hovořící, zatímco valná většina mužstva byla české národnosti. Tomuto postoji zpočátku bylo ochotno naslouchat i rakouské vrchní velení, takže vůči zbytku pluku nastoupily perzekuce. Tvrzení, že byl zajat celý pluk nebylo zcela pravdivé,⁵⁰ neboť části pluku operovali i v zázemí, popř. byly odděleny od většiny tělesa a působily samostatně. Jakkoliv není pochyb o tom, že tyto jednotky neměly nejmenší podíl na celé události, tak právě na jejich hlavu dopadl trest za chování jejich spolubojovníků na východní frontě. Zcela zásadním trestem, který nebývá ve vojenských dějinách příliš obvyklý a má skutečně výjimečný charakter, bylo odebrání plukovního

⁴⁶ K celému osudu pluku srovnej Fučík, Jos., *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918*. Praha: Mladá Fronta, 2006. „Zbabělé“ chování pluku však přišlo vhod nejen jeho veliteli, ale i samotnému vrchnímu velení, které hledalo viníka situace v Karpatech Fučík, Jos., *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918*. Praha: Mladá Fronta, 2006, s.150an.

⁴⁷ Klecanda, V. *Slovenský Zborov. Boje 2. roty České družiny a přechod 28. pluku „Pražských dětí“*. Praha: Svaz čs. rotmistrů, 1934, s. 51an. Za připomenutí stojí fakt, že samotné rakouské dokumenty z té doby nehovoří o přechodu jednotky, ale o tom, že se vzdali, což je podstatný rozdíl. Onu věta o přechodu je právě dílo Klecandovo a souvisí s fabulacemi, jež kolem této události vznikly. Fučík, Jos., *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918*. Praha: Mladá Fronta, 2006, s. 165.

⁴⁸ Pověsti kolem oné události nakonec vedli až ke tvrzení, že přešel celý pluk, včetně plukovní kapely, která k tomu ještě vyhrávala. Klecanda, V. *Slovenský Zborov. Boje 2. roty České družiny a přechod 28. pluku „Pražských dětí“*. Praha: Svaz čs. rotmistrů, 1934, s. 60.

⁴⁹ Skutečnost byla taková, že pluk byl poměrně vyčerpaný předchozími boji, pozice, kterou měl byla nedostatečně podpořena děly a kulomety a útok byl poměrně překvapivý.

⁵⁰ Fakticky v daném prostoru operoval pouze I. a III. prapor pluku, celkem asi 1300 mužů, zajaty byly asi tři roty, tedy kolem 450 mužů.

praporu a zrušení pluku jako takového.⁵¹ Jelikož již přestalo existovat toto vojenské těleso, pak pochopitelně jakékoliv jeho složky museli být také zrušeny a zbylí vojáci byly přiřazeni k jiným jednotkám, ať již jako jednotlivci, nebo jako ucelený oddíl.⁵² Perzekuce se však vojáci dostali nejen v rovině právní, ale opět i v rovině parapravní. Noviny si přisadili na nacionalistsické vlně a antipatiích mezi Čechy a Němci,⁵³ ale rovněž mezi Maďary a osmadvacátníky byla značná nevraživost.⁵⁴ Jak je tedy patrné, tak trest dopadl na mužstvo, které na skutečné události nemělo žádný podíl. Nicméně i zde, podobně jako ve výše zmíněném příkladu legie III Augusta se podařilo vojákům – pochodový prapor XI/28, který byl v týlu, měl být poslán na sošskou frontu, kde měli být jeho vojáci rozděleni do jiných jednotek. Jeho velitel ale dokázal přesvědčit velitele 93. divize (gen. von Boog) aby nechal jednotku bojovat jako celek. Hrdinství jeho vojáků v první, druhé a především čtvrté bitvě na Soči⁵⁵ pak vedlo císaře k tomu, že revidoval své rozhodnutí a jednotce prapor vrátil a 28. pluk nechal znovu obnovit.⁵⁶

Jakkoliv princip kolektivní viny je pochopitelně neslučitelný s naším právním řádem, přesto se s ním můžeme setkat dodnes v rovině „parapravní“ – velmi často se stává, že velitel za provinění nějakého jedince v rámci své pravomoci udělí celé jednotce nějaký trest, popř. jednotka dostane nějaký úkol, který by bylo možno vyložit jako trest – např. protože jeden voják nesplnil určité limity na překážkové, celé jeho jednotce je přikázáno cvičit běh na překážkové dráze.

⁵¹ Stalo se tak na základě rozkazu z 11. 4. 1915. Český text rozkazu viz Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006, s. 163.

⁵² Rozdělení vojáků k jiným jednotkám na základě rozkazu č. 60 z 13. 4. 1915 viz Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006, s.154-156.

⁵³ viz Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006, s. 164.

⁵⁴ Náhradní prapor 28. pluku byl v únoru 1915, aby byl omezen vliv domácího prostředí na vojáky, přeložen do maďarského Szegedu. o sporech a problémech zde viz Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006, s.185-192. Ohlas těchto událostí však nalezneme i ve vzpomínkách S.K. Neumanna pod názvem Válčení civilistovo.

⁵⁵ viz Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006, s. 193-209.

⁵⁶ Stalo se tak výnosem AOK Opt. Nt. 17 859/1 z 26. 12. 1915. viz Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006, s.212,213.

Závěrem

Vojenské trestní právo, jakkoliv bychom mohli říci je poměrně úzkou výsečí práva trestního, přesto postihnout všechna jeho specifika, včetně jejich vývoje je poměrně složité. Přesto jsem se pokusil alespoň na třech příkladech poukázat právě na ona specifika vojenského práva, která jje odlišují od „běžného“ trestního práva. Tyto rozdíly jsou dány specifickým charakterem vztahů, k nimž v souvislosti s vojenskou službou dochází. Zároveň jsme chtěl ukázat, že jakkoliv je pochopitelně vojenské právo, vždy svou podobou vázáno na charakter vojska a bude tedy odlišné v době antické, středověké či v současnosti, některá specifika vojenského života jsou nadčasová a proto i některé specifické rysy trestního práva můžeme nalézt ve všech těchto obdobích.

Literature:

- Cacnik, H., Schneider, H. /edd./, Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antik. 3. díl /Cl-Epi/. Stuttgart-Weimar: Verlag J.B. Metzler, 2001
- Cowan, R., Římsští legionáři od Marka Aurelia po Diokleciána. (Osprey Publishing, edice Warriors) Praha: Computer press, 2009.
- Fučík, Jos., Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka Velké války 1914-1918. Praha: Mladá Fronta, 2006.
- Gurevič, A. Kategorie středověké kultury. Praha: Mladá fronta, 1978.
- Klecanda, V. Slovenský Zborov. Boje 2. roty České družiny a přechod 28. pluku „Pražských dětí.“ Praha: Svaz čs. rotmistrů, 1934
- Klučina, P., Romaňák, A., Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby I. 5.- 17. stol. 1. vyd. Praha: Naše Vojsko, 1983.
- Livius – Dějiny /překlad Kucharský , P., Vránek, Č./ I. díl, Praha: Svoboda, 1971
- Marek, V., Kalivoda, J./překlad/, Antické válečné umění. Praha: Svoboda, 1977.
- Mikulka, R. Cullodan – Skotská Bílá Hora? Dějiny a současnost, roč. 13, 1991, č. 5, s. 19-22.
- Nicolle, D., Nicopolis 1396 The Last Crusade. London: Osprey Publishing, edice Campaign, 1999.

- Salák, P. Vojenské trestní právo . in: Salák,P., Tauchen J. /edd/, Československé trestní právo v proměnách věků. Brno, Muni Press, 2009
- Tóth, D., Pôsobenie bývalých zaradencov VI. robotného práporu slovenskej armády po jeho rozpustení (1943-1944). Ročenka odbojárov, 1997
- Tuchmanová, B., Zrcadlo vzdálených časů. Praha: BB Art, 2005.
- Urfus, V. Válečné a vojenské právo v době třicetileté války. in: Z. Brandl – J. Petrář (ed.) K 350. výročí bitvy u Jankova 1645-1995 (Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1995, č. 35)
- Wisowa, G. /ed./, Paulys Real-Encyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft. 4. díl /Claudius mons-Demodoros/. Stuttgart: J. B. Metzlerscher Verlag, 1901

Contact – email

pavel.salak@mail.cz